

просвітницької філософії XVIII ст. Зокрема, до вихідних засад лібералізму та ліберальної держави як його інституційного прояву в державному житті слід віднести категорії свободи (Liberty), рівності (Equality), незалежності (Freedom) та справедливості (Justice). Рівність передбачає передусім політичну рівність усіх людей та рівність їхніх можливостей. Відповідно, призначення ліберальної держави полягає в тому, щоб створювати й підтримувати умови, за яких люди змушені боротися за поліпшення свого добробуту відповідно до своїх амбіцій та здібностей, але і в межах законів, які передбачають повагу до цінності життя і власності інших людей. Незалежність/свобода передбачає не просто здатність робити все, що забажає кожен, але й ідею про певний ступінь успіху або про досягнення задоволеності громадянином, який живе серед інших громадян у конкретній державі. Ліберальна держава повинна гарантувати невторчання у приватний простір кожного індивіда. Якщо він поважає права інших, то має підтримувати суспільний порядок. Нарешті, справедливість полягає в тому, що людина як розумна істота здатна ставитися до однакових речей однаково і до різних – по-різному, погоджуючись на певний набір правил і вимог, на основі яких вона має вирішувати проблему такої відповідності [7, с. 140]. Відповідно, осердям лібералізму стало визначення держави як знаряддя для обслуговування інтересів людини та її життєвих потреб [7, с. 141].

Список бібліографічних посилань

1. Любашиц В. Я. Либерализм как политический источник конституционного государства. *Философия права*. 2004. № 4 (12). С. 31–35.
2. Алексеева Т. А. Либерализм как политическая идеология. *Полития*. 2001. № 1 (15). С. 116–130.
3. Стандарт справедливости // RG.RU : сайт. 08.06.2007. URL: <https://rg.ru/2007/06/08/zorkin.html> (дата звернення: 10.11.2020).
4. Гумбольдт В. О пределах государственной деятельности. Челябинск : Социум, 2009. 287 с.
5. Бутенко А. П. Государство: его вчерашние и сегодняшние трактовки. *Государство и право*. 1993. № 7. С. 12–20.
6. Кожокин Е. М. Ипостаси «Государства-ночного сторожа»: Франция первой половины XIX века. *Вопросы государственного и муниципального управления*. 2007. № 1. С. 159–182.
7. Сморгунова В. Ю. Англо-американский либерализм как основание западной модели гражданского общества: теоретико-правовой анализ. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Серия: Общественные и гуманитарные науки*. 2006. № 6 (16). С. 139–152.

Одержано 16.11.2020

УДК 341.231.14(043.2)

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,

доктор юридичних наук, доцент,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0588-9550>

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання про існування зв'язку між національною політикою України та міжнародно-правовими стандартами у галузі забезпечення й захисту прав людини і громадянина наразі не викликає жодних сумнівів. Про це говорилося ще на початку розбудови молодій Українській державі у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р., які проголосили, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова держава, яка ставить собі за мету, зокрема, реально забезпечити права та свободи людини і громадянина й зобов'язується суворо

дотримуватись загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини.

Варто зауважити, що зазначений зв'язок проявляється у комплексному впливі міжнародних стандартів як на правотворчу функцію держави (через механізм їх імплементації у національне законодавство), так і на її правозастосовну функцію (шляхом впровадження міжнародних стандартів у діяльність органів виконавчої влади, у першу чергу правоохоронних органів). Зокрема, суттєво вплинув на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина в Україні її вступ до Ради Європи у 1995 р. Одночасно із приєднанням до цієї організації Україна приєдналась і до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини й узяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у своє національне законодавство. Членство у Раді Європи суттєво стимулювало процес підготовки й ухвалення Конституції України 1996 року.

Багато у чому саме завдяки членству у Раді Європи та сприйняттю гуманітарних стандартів цієї організації Конституція України 1996 р. стала, на думку багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, взірцем сучасного конституціоналізму з питань прав і свобод людини та громадянина, фактично здійснивши «гуманітарну революцію» у нашій країні. Варто також зазначити, що чинна Конституція України імплементувала положення і інших важливих міжнародно-правових актів з прав людини, насамперед Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., які є одним із найбільших досягнень людства ХХ ст. у гуманітарній сфері, справжнім «людським виміром», мірою людської гідності.

Під впливом міжнародно-правових стандартів, присвячених проблемі визнання та захисту прав людини, чинна Конституція України вперше за всю історію вітчизняного конституціоналізму замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав і свобод у всіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні права і свободи людини та громадянина, а також передбачила ефективний механізм їх реалізації. Чинний Основний Закон України значно розширив коло конституційних прав і свобод, передбачивши низку нових прав і свобод, та істотно збагатив їх за змістом. У ньому вперше передбачено такі істотні права і свободи, як право на життя (ст. 27), на інформацію (ст. 34), право приватної власності (ст. 41), на підприємницьку діяльність (ст. 42), на страйк (ст. 44), на достатній життєвий рівень (ст. 48), свободу пересування, вільного вибору місця проживання, право вільно залишати територію України і повертатися в Україну (ст. 33) тощо. Саме завдяки реалізації міжнародних гуманітарних стандартів в Україні скасовано смертну кару, утворились понад 90 політичних партій і формується громадянське суспільство, а до Конституції України внесено норму про те, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна (ст. 55), серед яких Європейський суд з прав людини та Комітет ООН з прав людини.

Слід зазначити, що визнання і впровадження Україною міжнародних стандартів у галузі прав людини та правоохоронної діяльності обумовлює її зобов'язання погодитись на міжнародний контроль за додержанням цих стандартів у вітчизняній правовій системі. Крім того, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Факультативного протоколу до нього 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенції про права дитини 1989 р. і Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Україна взяла на себе зобов'язання надавати конвенційним органам доповіді про дотримання передбачених ними прав і свобод та виконувати зауваження цих органів, а також брати участь в інших формах міжнародного контролю.

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Україна взяла на себе зобов'язання співпрацювати (шляхом визнання та виконання його рішень) із Європейським судом з прав людини, який розглядає заяви будь-яких осіб, неурядових організацій або

груп осіб про порушення положень Конвенції або Протоколів до неї. Держави – учасниці Конвенції зобов'язались жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню цього права.

Відповідно до Європейської конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. Україна визнала гуманітарні та правоохоронні стандарти цієї конвенції. Вона взяла на себе зобов'язання співпрацювати з Європейським комітетом про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, зокрема й у питаннях контролю за її дотриманням.

Відповідно до Статуту ООН і Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Україна має сумлінно виконувати чинні договори, учасницею яких вона є, а також дотримуватися всіх загально визнаних норм міжнародного права у сфері прав і свобод людини. Зокрема, згідно з міжнародними пактами про права людини 1966 р. Україна взяла на себе зобов'язання привести своє законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, закріплених у цих пактах. Аналогічне зобов'язання наша держава взяла і згідно зі статтею 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Отже, Україна з моменту проголошення незалежності стала складовою частиною міжнародної системи захисту прав людини та взяла на себе відповідні міжнародні зобов'язання, зокрема в межах європейської системи захисту прав людини, яка є найбільш розвинутою і найефективнішою у світі.

Для визначення ролі міжнародно-правових стандартів у формуванні національної політики України у сфері правоохоронної діяльності важливим також є положення статті 9 Конституції України, яке закріплює, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, адже саме реалізація цього положення на практиці означає інкорпорацію міжнародно-правових норм у національне законодавство України.

При цьому слід наголосити, що ситуація з імплементацією міжнародних стандартів у сфері прав людини та правоохоронної діяльності в національне право України на сьогодні є далекою від ідеальної. Так, наприклад, з конвенцій, угод, кодексів і протоколів Ради Європи, що стосуються прав і свобод людини (усього 173 документи), Україна приєдналася лише до 32, а саме: з 12 конвенцій про захист прав людини – до 9; з 5 конвенцій щодо запобігання нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню – до 2; з 5 конвенцій Європейської соціальної хартії – до жодної; з 15 конвенцій із соціальних питань – до жодної; з 18 конвенцій щодо охорони здоров'я – до жодної; з 14 конвенцій з питань освіти, культури і спорту – до 1; з 22 конвенцій з кримінального права – до 9; з 8 конвенцій із загального права та захисту інформації – до 2; з 2 конвенцій з біоетики – до жодної тощо.

Така ситуація особливо ускладнюється тим, що зволікання з неприведенням національного законодавства у відповідність до міжнародних і насамперед європейських стандартів може призвести до застосування міжнародними контрольними органами санкцій проти України. У цьому контексті симптоматичними є: а) рішення Парламентської Асамблеї Ради Європи 1999 р. про можливе припинення повноважень України, у зв'язку з неналежним виконанням нею зобов'язань, узятих під час вступу до цієї інституції, щодо приведення її законодавства у відповідність до її стандартів (виконання рішення тимчасово відкладено у жовтні 1999 р.); б) порушення в січні 2000 р. процедури призупинення прав та обов'язків членів української делегації в Парламентській Асамблеї Ради Європи у зв'язку з подальшим невиконанням Україною згаданих зобов'язань.

У контексті розвитку ситуації, коли пріоритет прав і свобод людини та громадянина має стати стрижнем державної політики, особлива роль у приведенні українського законодавства у сфері прав людини у відповідність до її міжнародно-правових зобов'язань та реального забезпечення цих прав і свобод усіма державними органами та посадовими особами належить уряду країни і системі органів виконавчої влади, зокрема правоохоронних органів.

Ураховуючи зазначене, необхідно визнати, що на сьогодні стандарти прав і свобод людини, що мають забезпечуватися в Україні, необхідно розширювати, приєднуючись до якомога більшої кількості наявних універсальних та європейських нормативно-правових актів із прав людини.

Також необхідно знімати застереження до вже ратифікованих Україною міжнародно-правових актів, адже попри те, що низку конвенцій з прав людини протягом останніх років Україною

ратифіковано, національне законодавство все ще не узгоджено з ними. Це стосується, зокрема, конвенцій Ради Європи «Про взаємну допомогу в кримінальних справах», «Про нагляд за умовно звільненими правопорушниками», «Про передання засуджених осіб», «Про видачу правопорушників» і «Про передання провадження у кримінальних справах», ратифікованих Україною як одна з умов вступу до Ради Європи. У цих конвенціях містяться важливі права обвинувачуваних і засуджених осіб, які не мають відповідного регулювання в законодавстві України. Зокрема, в Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України не забезпечуються європейські стандарти захисту прав людини в процесі екстрадиції. Згадана необхідність зумовлюється тим, що зазначене становище фактично порушує вимоги Закону України «Про міжнародні договори України», який зобов'язує державні органи вносити відповідні зміни і доповнення до чинного законодавства.

Одержано 16.11.2020

УДК 340.12.340.15

Олександр Миколайович ГОЛОВКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету*

*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1770-9027>*

ВИТОКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Здавалося, зовсім нещодавно святкували чверть століття інтенсивного наукового зростання, підвищення якості підготовки правоохоронців, зміцнення та розширення навчально-матеріальної бази Харківського національного університету внутрішніх справ, а вже минув рік, і настала 26-а річниця університету. Традицією в історії цього знаного в Україні та за її межами провідного закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання є надзвичайна інтенсивність розвитку, своєрідна «спресованість» часу, коли кожен день приносить нові події та здобутки. За час існування університету його науковці чимало зробили для розквіту й удосконалення української правової науки фактично в усіх її галузях. Здобутки вчених спрямовані на задоволення потреб практики, вдосконалення діяльності спершу органів внутрішніх справ, а згодом Національної поліції. Це дає реальний ефект для вдосконалення правових засад, організації, кадрового забезпечення її функціонування, що, у свою чергу, дає можливість готувати для практичних підрозділів правоохоронців, особистість яких гармонійно поєднує високі людські та професійні якості.

Не в останню чергу ці риси, зокрема патріотизм, ґрунтуються на правових традиціях українського народу. Їх необхідно знати, усвідомлювати і розуміти нерозривність зв'язку часів. Право є одним із найвищих за рівнем досягнень інтелектуальної діяльності людини, воно в її бутті належить до найвищих цінностей. Недарма загальновідомий вислів І. Канта проголошує: «Найбільш святе, що є у Бога на землі, – це право». Для усвідомлення значення вітчизняного права, його опертя на багаторічний розвиток слід розуміти, що як і кожна нація, українська за цей період сформувала унікальний культурно-правовий код, власну національну культурно-правову ідентичність. Саме право як правда, як справедливість, як суспільний ідеал і водночас ідеальна поведінка та комунікація людей формували той свідомісний стрижень, який дозволив українській правовій традиції зберігатися, «вижити» у вкрай несприятливих умовах бездержавності, іноземної окупації, інкорпорації й прагнення позбавлення національно-етнічної ідентичності імперіями, між якими було «розшматовано» українські землі та власне українців, – Австро-Угорською та Російською.

Відтак важливо звернутися до самого коріння, до Давньоруської держави, яку слідом за науковцями ХІХ ст. (підтримуємо припущення, що першим серед них став М. О. Максимович) сьогодні часто називають Київською Руссю. Там заклався той культурно-правовий фундамент, який зберіг свої ознаки і в роки роздробленості, і в роки монгольської навали, і в роки входження